

**Współczesna
Serbia i Chorwacja**
wobec własnej historii

Institut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk

Współczesna Serbia i Chorwacja wobec własnej historii

TOMASZ STRYJEK

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2020

Recenzje:

izv. prof. dr. sc. Magdalena Najbar-Agičić
prof. dr hab. Radosław Zenderowski

Redaktor prowadzący:

Michał Zgutka

Redakcja i korekta:

Jerzy Lewiński

Projekt okładki:

Maryna Wiśniewska

Ilustracje na okładce:

Pomnik w kompleksie memorialnym z 1979 r., Kadinjača

Przednie skrzydełko: Jasenovac, pomnik dłuta Bogdana Bogdanovicia z 1966 r.;
pomnik Tity w Domu Kwiatów Muzeum Historii Jugosławii w Belgradzie

Tylne skrzydełko: ikona św. Sawy, Oplenac; pomnik króla Chorwacji Tomisława I, Zagrzeb
Fot.: *Tomasz Stryjek*

Opracowanie kartograficzne:

Stanisław Kryciński

Copyright © by Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2020

Monografia jest efektem realizacji projektu badawczego nr 2012/07/B/HS3/03353,
finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki

ISBN 978-83-65390-77-6 (Wydawnictwo Naukowe Scholar)

ISBN 978-83-65972-74-3 (Instytut Studiów Politycznych PAN)

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Wiślana 8 (róg Browarnej), 00-317 Warszawa
tel./fax 22 692 41 18; 22 826 59 21; 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej w. 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: *Mercurius*

Druk i oprawa: MCP, Marki

Spis treści

Wstęp. Od historii przez historiografię i debatę publiczną do polityki	9
Cele, pojęcia, motywacje	9
Układ pracy	25
Kwestie tożsamościowe i historyczne w transformacji państw Europy Środkowej i Wschodniej	27

Część I

Zasoby pamięci historycznej

Pojęcia tożsamości kulturowej, narodowej, państwowej i ideologicznej	40
Rozdział 1. Od średniowiecza do 1941 r.	45
1.1. Źródła tożsamości kulturowej i jej związki z tożsamością narodową	45
1.1.1. Serbia	45
1.1.2. Chorwacja	50
1.2. Symbole państwowości w procesach narodziwcznych	55
1.2.1. Serbia	56
1.2.2. Chorwacja	59
1.3. Idee słowiańskie oraz ich realizacja w Jugosławii	64
1.4. Historia XIX–XX w. jako źródło tożsamości współczesnych partii politycznych	71
1.4.1. Serbia	71
1.4.2. Chorwacja	82
Rozdział 2. Druga wojna światowa i początek rządów komunistycznych 1941–1945 ...	89
2.1. Trzy strony konfliktu w Jugosławii w latach 1941–1945	89
2.2. Współczesne debaty wokół rehabilitacji postaci z lat 1941–1945	92
2.2.1. Serbia: Dragoljub Mihajlović	92
2.2.2. Chorwacja: Alojzije Stepinac	96
2.3. Kampania kwietniowa w 1941 r. i podział ziem Jugosławii pod okupacją	104
2.4. Kolaboracja	110
2.4.1. Serbia: rząd Milana Nedicia oraz Zbor Dimitrije Ljoticia	110
2.4.2. Chorwacja: ustasze i NDH Ante Pavelicia	118
2.5. Przetrawanie	133
2.5.1. Serbia i inne kraje Jugosławii: JVuO Dragoljuba Mihajlovicia	133
2.5.2. Chorwacja: ludowcy Vladka Mačka i Kościół Alojzije Stepinaca	161
2.6. Walka, rewolucja i ustanowienie władzy po wojnie. Jugosławia: NOP Josipa Broza Tity	172

Część II
 Historiografia i debata publiczna o historii najnowszej
 od lat 70. XX w. do współczesności

Pojęcia rewizji i rewizjonizmu historycznego	198
Rozdział 3. „Powrót” do historii narodowej w dobie reform, kryzysu i rozpadu Jugosławii w latach 1966–1992	205
3.1. Kwestia narodowa i źródła rozpadu Jugosławii	205
3.2. Koncepcja Jugosławii Kardelja i Tity oraz jej konsekwencje	210
3.3. Rola Kościoła i Cerkwi w rekonstrukcji tożsamości kulturowych i narodowych	220
3.4. Rewizja i rewizjonizm wobec wydarzeń drugiej wojny światowej	224
3.5. Serbsko-chorwacki spór o Jasenovac (do połowy lat 90.)	230
3.6. Konflikty polityczne i rozpad państwa w latach 1986–1992	235
Rozdział 4. Debaty o rewizjonizmie w historiografii i nacjonalizmie w historii i współczesności po 2000 r.	245
4.1. Uwagi porównawcze o debatach w obu państwach	245
4.2. Struktura historiografii okresu 1941–1991	249
4.3. Reprezentanci stanowiska „oficjalnego” i „krytycznego” w Serbii	253
4.4. Reprezentanci stanowiska „oficjalnego” i „krytycznego” w Chorwacji	280
Rozdział 5. Narracje o drugiej wojnie światowej w historiografii i publicystyce po 2000 r.	312
5.1. Uwagi porównawcze o narracjach w obu państwach	312
5.2. Serbia i Chorwacja: narracje o Ticie, NOP i komunistycznej Jugosławii	316
5.2.1. W ujęciu popularnym	316
5.2.2. W poglądach rewizjonistów	319
5.2.3. W opracowaniach akademickich historyków	328
5.2.4. W analizach badaczy jugonostalgi	335
5.2.5. W interpretacjach autorów występujących w imieniu lewicy	342
5.3. Serbia: narracje o Mihajloviću, JVuO i restauracji monarchii	348
5.3.1. W ujęciu popularnym	348
5.3.2. W poglądach rewizjonistów	351
5.3.3. W opracowaniach akademickich historyków	354
5.3.4. W interpretacjach autorów występujących w imieniu lewicy	364
5.4. Chorwacja: narracje o Paveliću, ustaszach i NDH	370
5.4.1. W ujęciu popularnym	371
5.4.2. W poglądach rewizjonistów	374
5.4.3. W opracowaniach akademickich historyków	380
5.4.4. W interpretacjach autorów występujących w imieniu lewicy	391

Część III
Polityka pamięci państw i partii politycznych 1991–2018

Rozdział 6. Serbia	397
6.1. Rządy Slobodana Miloševića i socjalistów do 2000 r.	397
6.1.1. Gra zasobami pamięci historycznej na scenie politycznej	397
6.1.2. „Czetnicy” przeciw „partyzantom” (1990–1994)	404
6.1.3. Bez porozumienia: socjaliści, radykałowie, demokraci i monarchiści (1994–1998)	414
6.1.4. „Dwie Serbie” (1998–2000)	421
6.2. Rządy partii obozu demokratycznego 2000–2012	426
6.2.1. Między polityką pamięci a sprawiedliwością tranzycyjną	426
6.2.2. Budowa podstaw demokracji parlamentarnej (2000–2004)	428
6.2.3. Budowa historycznych fundamentów państwa (2004–2008)	440
6.2.4. Budowa „pojednania narodowego” (2008–2012)	453
6.3. Rządy „postępowców” i socjalistów od 2012 r.	466
6.4. Podsumowanie	477
Rozdział 7. Chorwacja	481
7.1. Rządy Franjo Tuđmana i HDZ 1990–1999	481
7.1.1. Budowa podstaw historycznych państwa i „pojednania narodowego” (1990–1991)	481
7.1.2. Wojna o integralność terytorialną i wojna w BiH (1991–1995)	491
7.1.3. W cieniu prezydenta (1995–1999)	501
7.2. Rządy centrolewicy i centroprawicy 2000–2010	511
7.2.1. Budowa podstaw demokracji parlamentarnej (2000–2003)	512
7.2.2. Na drodze do NATO i UE (2004–2010)	519
7.3. Konflikt o politykę pamięci 2011–2016	531
7.4. Od 2016 r.: na drodze do pacyfikacji?	542
7.5. Podsumowanie	552
Zakończenie. Od polityki pamięci do kultury pamięci	556
Zasoby pamięci historycznej, historycy i władze państwowe	557
Polityka pamięci w dwu fazach transformacji	560
Sprawiedliwość tranzycyjna a symboliczna polityka pamięci	563
Porównanie korzystania z zasobów pamięci historycznej	570
Od polityki pamięci do kultury pamięci	575
Bibliografia	577
Wykaz nazw i skrótowców	605
Summary	613
Indeks osób	617